PROF. DR.
İSMAİL ÇETİŞLİ
HATIRA KİTABI

Editör:
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Surur Çelepi

AKÇAĞ

PROF. DR. İSMAİL ÇETİŞLİ
HATIRA KİTABI

Editör:
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Surur Çelepi

ISBN 978-605-342-277-8

Akçağ Yayınları: 1363
Armağan Kitap: 6

1. Baskı: Ankara 2016

Sayfa Düzeni: Emel YALÇIN

Kitabın içeriği ile ilgili
tüm hukuki sorumluluk editörüne aittir.

Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 11382

© Akçağ Yayınları 2016
Fikir ve Sanat Eserleri Yasası gereğince bu eserin yayın hakkı anlaşmalı olarak Akçağ Yayınları'na aittir. İzinsiz kısmen ya da tamamen çoğaltılıp yayınlanamaz.

Baskı ve Mücellit: Erek Matbaası
Büyük Sanayi 1. Cad. Çim Sk. No. 17/1 İskitler-Ankara
Tel: (312) 342 31 01

Kapak Baskı: Poyraz Ofset
İvedik OSB 2. Mtb. Sitesi 1534 sk. No.: 9 Ankara
Tel: (312) 384 19 42

AKÇAĞ BASIM YAYIM PAZARLAMA A.Ş.
Cumhuriyet Mahallesi Selçuk İş Merkezi
Tuna Cad. No.: 8/1 Kızılay-Çankaya/Ankara

Tel. 0312 432 17 98-433 86 51
Fax. 0312 432 28 52
www.akcag.com.tr
akcag@akcag.com.tr

Yağlıkçızâde Mehmed Emin Paşa'nın Gülşen-i Hayâl Adlı Eseri

*Ömer UYAN**
*Metin AKDENİZ***

1. Mehmed Emin Paşa'nın Hayatı

Mehmed Emin Paşa 1136 Recep (1724 Nisan) ayında İstanbul'da Elvan Çelebi Camii civarında doğmuştur. Babası yağlıkçı esnafına mensup olup devrin önde gelen tacirlerinden Hacı Yusuf Ağa'dır. (Çalışkan 2000: 75; Mehmed Süreyya, 1996: 1686; Beydilli 2003: 463). Gerek babasının refakatiyle gerekse kendi başına 4-5 defa Mekke'yi ziyaret ederek genç yaşta hacı oldu (Çalışkan 2000: 76; Vâsıf 1243: 33). 1157 (1744)'da Hind elçiliğine atanan Salim Efendi'ye kendisi katip ve babası kethüda olup tekrar Hindistan'a doğru yola çıktılar. Salim Efendi Evreng-âbâd şehrinde hasta olup bir kaç gün sonra vefat edince elçilik görevini bölgeyi iyi bilen Yusuf Ağa üstlendi. Hind Devleti ve Nadir Şah arasındaki savaş sebebiyle Hindistan'da 6 yıl kadar kaldıktan sonra İstanbul'a döndüler (Beydilli 2003: 464) Emin Efendi'nin dönüş yolunda kaleme aldığı takririn "sebk ü reftârı hoş-âyende-i tab'-ı hazret-i tâc-darî (I.Mahmud)" olup bu sayede Sadaret Mektubî Kalemi'ne alındı (Vâsıf 1243: 34). Yazdığı bu takrir İsmet Mirioğlu tarafında yayınlanmıştır (Miroğlu 1984).

Hızla yüksek makamlara doğru tırmanan Yağlıkçızâde, 8 Cemaziyelahir 1182 tarihinde (20 Ekim 1768) sadrazam olmuştur. Kendisine Serdar-ı Ekremlik verilerek Ruslarla yapılacak savaş için görevlendirilmiştir (Mehmed Süreyya 1996: 479; Beydilli 2003: 464)

Ruslara karşı çıkılan seferdeki başarısızlığı sebebiyle üzerindeki baskıyı kaldıramayan Mehmed Emin Paşa sadrazamlıktan azlini birkaç defa istemiş ve İkinci Mirahor fevzi Bey orduya gönderilerek mührü elinden alınıp (h. 9 Rebîülahir 1183: 12 Ağustos 1769) kendisine Mısır'da görev verildiği

İstanbul'a firar eden askerlerin suçu Mehmed Emin Paşa'nın üzerine atmaları sebebi ve halk arasında artan kızgınlığın dindirilmesi amacıyla geçici

* Araştırma Görevlisi, Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, yekbeyan@hotmail..com
** Araştırma Görevlisi, Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, makdeniz@pau.edu.tr

olarak görevlendirildiği Dimetoka'ya giderken davet edildiği Edirne Sarayı'nda öldürüldü (1183/1769) (Beydilli 2003: 464). Edirne Sarayı'nın arkasında boş bir yere gömülmüştür (Mehmed Süreyya 1996: 479)

Kaynaklar yazısının güzelliği konusunda ittifak ederler (Çalıkan 2000: 77; Vâsıf 1243: 35; Mehmed Süreyya 1996: 479). Vefatına *katelehu rahmeten* (1183) kaydı düşürülen Mehmed Emin Paşa, "Üsküdar'da Dedeler demekle ma'rûf Miskinler Mahallesi Mescidi'ne minber vaz' eylemiştir" (Hüseyin Ayvansarayî 1978: 74).

2. Gülşen-i Hayâl [1]

Mehmed Emin Paşa'nın Farsça ve nazım-nesir karışık olarak yazdığı Gülşen-i Hayâl adlı eseri hakkındaki ilk bilgileri dönemin iki önemli tarihçisi Enveri Sadullah Efendi ve Ahmed Vasıf Efendi'den öğreniyoruz. Gülşen-i Hayâl'in muhtevası hakkında bilgi vermekten çok Mehmed Emin Paşa'nın şiiri ve inşası hakkında övgü dolu ifadelerden oluşan bu kısa bilgiler şöyledir:

"Merhûm-ı müşârün-ileyh râst-mezheb ve dürüst-i'tikâd bir zât-ı mekârim-nihâd olduğundan fazla kitâbet ve hüsn-i hat cihetlerinden akrânına fâyık ve husûsân şi'r ü inşâsı şu'arâ ve münşîyânın meşâhirleriyle da'vâ-yı musâheme ve müsâvâta lâyık olup isbât-ı müdde'âya Gülşen-i Hayâl nâm te'lîfi kâfî ve *hilâl-i inşâda îrâd eylediği ba'zı ebyât* mertebe-i kuvvet-i tab'ın tebyîn ve îzâha vâfîdir" (Çalışkan 2000: 77).

"Müşârün-'ileyh cevdet-i hat ile meşhûr ve mukaddemât-ı ulûma ıttılâ' ile fârik-i miyân-ı gayb ve huzûr olup pâk-sîret, sâhib-fetânet, mesânid-i ulyâya şâyân ve müstehak ve i'tibârât-ı mülûka cedîr [ve] lâyık bir vezîr idi. Ba'zan meyl-i inşâd-ı eş'âr ve makbûl-i büleğâ olur, ibrâz-ı eş'âr edegeldiklerinden *başka fenn-i inşâda derece-i isti'dâdları vâreste-i kîl ü kâl* ve Gülşen-i Hayâl nâmında olan te'lîfleri sıdk-ı müdde'îye delîldir" (Vâsıf 1243: 35)

---

[1] Gülşen-i Hayâl'in iki nüshasına ulaşabildik. Bu nüshaların ikisi de İBB Atatürk Kitaplığı Belediye Yazmaları Koleksiyonundadır. Nüshaların tavsifi şu şekildedir:
Arşiv numarası 0.20 olan ilk nüshanın yaprak sayısı 11, satır sayısı 21 olup dış ve iç ölçüleri sırasıyla 235x120 mm, 170x60 mm'dir. Nesih hatla yazılmıştır.
Arşiv numarası 0.38/04 olan ikinci nüsha, bir mecmuanın 51-58 yaprakları arasında olup satır sayısı 25, dış ve iç ölçüleri sırasıyla 225x155 mm, 185x80 mm'dir. Bu nüshanın istinsah tarihi h.1275/m.1854-55'tir. Rika ile yazılmıştır. Eserin başında Nüzhet Efendi'nin Gülşen-i Hayâl için yazdığı takriz vardır (49b-50b). Bu yazmada bulunan diğer eserler şunlardır: Şevk-engiz (1-30 yk), Hikâye-i Manzûme-i Beylikçi İzzet (31-40 yk), Şiir Mecmuası (41-48yk). Çalışmamızda verilecek sayfa ve satır numaraları ilk nüshaya aittir. Ayrıca bu nüshanın transkripsiyonlu metni ve Türkçe'ye çevirisi tarafımızdan hazırlanmış olup, sayfa sınırından dolayı, başka bir mecmuada yayımlanacaktır.

Bu satırlar doğrultusunda Mehmed Emin Paşa'nın özellikle şiir ve inşa alanlarında gösterdiği edebî kudretin, dönemin meşhur şair ve münşilerine denk olduğu, şiir ve inşâ alanındaki hünerini kuşku götürmez bir şekilde ispatlayan eserinin ise Gülşen-i Hayâl olduğu söylenebilir. Onun bu eserde inşad ettiği şiirleri, şair yaratılışını açıkça gösterir. Fakat Ahmed Vâsıf Efendi onun edebî yeteneğini, zaman zaman meyl ettiği şiirden ziyade inşasında buluyor gibidir.

Bunlardan başka Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmani'de "Oğlu sadrazam Emin Paşadır ki *Gülşen-i Hayâl* müellifidir" diyerek eserin sadece adını zikreder (Mehmed Süreyya 1996: 1686).

Gülşen-i Hayâl'de 47 beyit, 4 rubai, 1 bend ve kısa bir mesnevi olmak üzere toplamda 53 parça şiir vardır. Saptayabildiğimiz kadarıyla bunların -1'i müfret ve 11'i gazellerinden iktibas olmak üzere- 12 tanesi, eserin bir yerinde **[3b-14]** Baba Saib olarak adı geçen Saib-i Tebrizî'ye aittir. Abdü'l-Ferec Segzî'ye ait olan bir müfret daha vardır. 2 beyitte *beyt li-münşiihi* **[4a-4]**, *beyt-i münşi* **[7a-17]** kayıtları olup bu beyitler Yağlıçızâde'ye aittir. Geriye kalan şiirlerin aidiyeti tespit edilememiştir. Fakat yukarıdaki alıntılardan hareketle ve Emin Paşa'nın şiirlerinin bulunabileceği başka edebi eserinin bulunmayışı sebebiyle[2] bunların büyük kısmının Mehmed Emin Paşa'ya ait olduğunu tahmin ediyoruz.

Gülşen-i Hayâl'e Nüzhet Efendi[3] adında biri tarafından bir takriz yazılmıştır. Takrizin sonundaki dua cümlesinden -sadr ve emin kelimelerinin tevriyeli kullanıldığını dikkate alarak- Mehmed Emin Efendi'nin takriz yazıldığı sırada sadrazamlık görevinde bulunduğu hükmüne varabiliriz:

> Cenāb-ı İzed tebārek ve taʿālā, mü'ellifeş-rā der-**ṣadr**-ı āmān hemīşe **emīn**, der-mesned-i ʿulüvv-mekān hem-vāre mekīn konād ve Gülşen-i Ḫayālāteş-rā der-çār faṣl mānend-i ḥüsn-i rūz-efzūn-ı gül-ruḫsārān ṭarāvet-i māh-ı nīsānī dihād ve āfitāb-ı ḳadreş her ṣubḥ ez-burc-ı ḥamel ṭāliʿ bād.[4]

Nüzhet Efendi, takrizinde, Mehmed Emin Paşa'nın üslubuna paralel bir üslup kullanarak eseri övmüştür.

---

2 Dönemin şuara tezkirelerinde adının anılmaması ve kendisine ait bir mahlasın bulunmaması da bunu kanıtlar.

3 Bu şahsın Ömer Nüzhet Efendi (ö. 1778-79?) (Önder 2006: 256; Bursalı Mehmed Tahir 2000: II/460) veya Osman Nüzhet Efendi (ö. 1806) (Çiftç, 256; Mehmed Nail Tuman 2001: II/1047) olduğunu düşünüyoruz.

4 "Yüce Allah, müellifini emniyet makamında daima emin ve yüce mevkiinde mekîn kılsın ve Gülşen-i Hayâl'ine gül yanaklı güzellerin ömrü artıran güzelliği gibi dört mevsimde de Nisan ayının tazeliğini versin ve itibar güneşini her sabah koç burcundan yükseltsin."

2.1. Eserin Yazılış Sebebi

Mehmed Emin Paşa Gülşen-i Hayâl'in girişinde eserin yazılış sebebini şu sözlerle anlatır:

> "[1b] Bā'iṣ-i çemen-ārāyī-i gülşen-i ḫayālāt ve sebeb-i nāṭıḳa-perdāzī-i ṭūṭī-i şīrīn-maḳālāt ān-est ki ba'żī ez-muḥibbān-ı ḫulūṣ-'itiḳād ve iḫlāṣ-perverān-ı ṣafvet-nihād ki sālik-i mesālik-i Fārsī-ḫānī ve reh-neverd-i ṭarīḳ-i neṣr u naẓm-dānī-end, be-in hīç-me-dān-ı bī-māye ve ḳalīlü'l-biżā'a ve kem-sermāye rūy-ı ilticā āverde, çünān iltimās nümūdend ki ez-behr-i zūd fehmīden-i şi'r u inşā-yı Fārsī ve be-āşinā geşten-i luġāt-i Tāzī vü Derī, risāle-i sehl-i mümtenī be-yādigārī-i īşān inşā nümāyem. Çün kemāl-i ḫulūṣ-ı niyyet ve ṣıdḳ-ı ṭaviyyet ki be-in aḥḳar dāştend, ḫarmühre-rā gevher ve ḫazaf-pāre-rā cevher şināḫte ve ḫāristān-ı pīşe-i güstāḫī gülistān ve muġaylān-zār-ı vādī-i bī-edebī-rā būstān dāniste, in maḳale-rā gülşen-i ḫayāl nām nihādend. [2a] Aḥḳar nīz berāy-ı taṭyīb-i ḫāṭırīşān in perīşān güftār-rā ḳalemī nümūde. Çendīn varaḳ-ı sefīd-rā çün defter-i a'māl-i ḫod siyeh kerde, çünān īżāḥ u beyān nümūd ki..."[5]

Buna göre eser, yazarın dostlarının ricası üzerine ve şu üç hedef gözetilerek yazılmıştır:

1. Farsça yazılmış manzum ve mensur eserlerin daha çabuk ve iyi anlaşılmasına yardımcı olmak,
2. Farsça'nın kelime hazinesini oluşturan Arapça ve Derî (bkz. Mütercim Âsım Efendi, 2000) vokabülerine okuyucuyu aşina etmek,
3. Bunları yaparken anlamayı kolaylaştırmak adına estetikten ödün vermemek (sehl-i mümteni).

2.2. Eserin Konusu

Birinci tekil şahıs (Mehmed Emin Paşa) ağzından yazılan *Gülşen-i Hayâl*'in konusu yazarın fantazyasına dayanmaktadır. Hikâye, sebeb-i telif bölümünden sonra realist bir tonda başlar. Yazar, bir gece evinde dilinin düğümü gamla bağlanmış ve yalnız bir şekilde oturuken gamlı gözünün

---

5 "Hayal gül bahçesinin çimeninin süslenme nedeni ve tatlı sözlü papağanın fesahatle söz söyleme sebebi; Farsça çalışma yoluna koyulmuş ve Farsça nazım ve nesrini anlama yoluna girmiş olan itikadı saf, ihlaslı ve temiz yaratılışlı dostların Farsça yazılmış şiir ve inşayı daha çabuk ve iyi anlamaları, Tazî ve Derî kökenli kelimelere aşina olmaları için bu sermayesi az, hiçbir şeyden anlamayan cahilden yardım isteyip onların hatırına bir sehl-i mümteni örneği risale yazmamı rica etmeleridir. Bu hakire karşı iyi niyet beslediklerinden ve safiyane güven duyduklarından katır boncuğunu cevher, kırık küp parçasını mücevher sandılar. Küstahlık yolunun dikenliğini gül bahçesi, edepsizlik vadisinin dikenliğini bostan zannederek bu yazıya Gülşen-i Hayâl adını verdiler. Bu fakir de onların gönlünü almak için bu dağınık sözleri kaleme aldı. Birkaç beyaz kağıdı kendi amel defteri gibi karaladı ve şöyle anlatmaya başladı..."

gördüğü, elemli gönlünün tattığı ne varsa hafıza mahfazasından hayal gücünün yardımıyla çıkarıp felekten şikayet ederek dilinin düğümünü çözüyor. Ortak hisse tercüman olsun diye kendi macerasını idrakinin kudretiyle sunup ona şekil veriyor. Uzunca bir felekten şikâyet etme bölümünden sonra *idrak kudreti/cenâb-ı müdrike,* yazara dünyanın gelip geçici olduğunu ve sonunun da yokluk olduğunu hatırlatıp ferahlaması için bahçeye girmesini öğütlüyor. Sabah olduğunu farkeden yazar, açmış çiçekleri seyrederek gönül aynasından üzüntü pasını silip onu güneş gibi parlatıyor ve bağbandan izin alıp bahçeye giriyor.

Asıl hikâye yani eserin *hayâl* kısmı bundan sonra başlar. Bahçede kısa bir gezintiye çıkan yazar, müşahede ettiği *hâlleri* tasvir eder. Hüsn-i ta'lîl ve tevriye sanatlarının baskın olduğu bu uzun doğa tasvirlerinden sonra bir kasra ve kasrın yanında safalı bir içki meclisine rastlar. Bir kaç sayfa süren mübalağalı kasır ve meclis tasviri yazarın meclise dahil olup kederindenden kurtulmak istemesiyle son bulur. Burada başta saki olmak üzere meclistekiler tarafından bir tür olgunluk sınavına tutulur:

> "... goftem ve bāz geştem ki āvāz-ı dil-nüvāzī be-güşem resīd. Fehmīdem ki īşān ṣāḥib-i tabʿ ve nezāket-fehmend [9a] ve ez-an beyt murād-ı merā āşinā geştend ve maṭlabem-rā pursīdend. Be-cevābeş goftem ki baḫtem reh-nümāyī kerde, be-ḫıdmet-i şomā āverde, eger ḫˇāhīd ez-rūy-ı mihribānī be-çārūb-keşī-i in dergāhem ārīd ve eger ḳabūl-ı nokerīyem ne-fermāyīd zi-der bīrūnem rānīd. Çun maṭlab-rā dānistend ve ġarażem çi būd fehmīdend. Ḫˇande konān yekī ez-ān miyān goft ki mā her se mānend-i mevālīd-i selāse refīḳim şāʿir ve der-teʾlīf-i soḫen māhir ki nev-īcād-ı kelām-ı mā iʿcāz-nümā ve soḫen-sāzī-i mā revnaḳ-şiken-i bezm-i Ḥoseyn Bayḳarā'st. Eger tu-rā nīz in ḳudret bāşed ve meydān-ı imtiḥān biyā ve kelām-ı nā-şenīde fermā. Çun ber-miḥekk-i tecrübe zer [u] sīm-i maḳālāt-ı tu ḫālişu'l-ʿiyār ve sezāvār-ı iʿtibār be-ẓuhūr āyed".[6]

Bu sözler üzerine anlatıcı, kemâlini ispatlar nitelikte sözler söyler. Birçok kitap ve müellif adının tevriyeli bir şekilde zikredildiği bu bölümden sonra yazarın kemâli teyit edilir. Meclistekilerin gönlünden şüphe pasının

---

6 "(Bu beyti) söyledim ve döner dönmez kulağıma gönül okşayıcı bir ses ilişti. Onların latif mizaçlı ve ince fikirli kimseler olduğunu anladım. Okuduğum beyitten muradımı bildiler ve maksadımın ne olduğunu sordular. Onlara şu cevabı yerdim: "Bahtım bana rehberlik edip beni sizin hizmetinizi göreyim diye buraya getirdi. Eğer merhamet edip dilerseniz bu dergâhın süpürgecisi olayım, hizmetimi kabul buyurmazsanız kapınızdan beni kovunuz". Muradımın ne olduğunu bilip maksadımın ne olduğunu anladılar. İçlerinden biri gülümseyerek şöyle dedi: "Biz üçümüz mevâlid-i selâse gibi dost şairleriz ve yeni sözler söylemede mahiriz. Bizim mucize gösteren kelâmımız ve sözlerimizdeki yaratıcılık, Hüseyin Baykara'nın meclisinin letafetini geçer". Sen de bu kudretteysen imtihan meydanına gel ve duyulmadık sözler söyle. Çünkü sözlerindeki altın ve gümüşün halis olup olmadığı ve itibara edilip edilmeyeceği tecrübe mihenginde belli olur".

silinmesi için yazardan hâle uygun üç adet rubai söylenmesi istenir. Bu üç rubaiyi üzerinde fazla düşünmeden söyler. Yine sakinin isteği üzerine söylediği dördüncü rubaiden sonra meclisin baş köşesine oturtulur. Bahçenin ab u havası ve ardı ardına içtiği şaraplarla melâlinden kurtulur. Eser, anlatıcının söylediği 7 beyitlik sakiname türünde bir terci-bend bendi ve sakinin güzelliğini -tek tek uzuvlarını sayarak- metheden 31 beyitlik bir mesneviyle sona erer.

2.3. Eserin Üslubu

Manzum ve mensur kısımların hemen hemen eşit olarak taksim edildiği eserde beyitler; bazen müellifin bazen çiçeklerin ağzından, -çoğunlukla- musikî eşliğinde söyleniyormuş gibi takdim edilir. Nesir kısımlarındaki tasvirlere uygun düşen (*ber-mantûk-ı in beyt*) ve anlamı güçlendirme maksadı taşıyan manzumeler, eseri tasvirlerin ağırlığından kurtarır:

> "Gül-i ḥınnā, be-terennümāt-ı şuʿabāt-ı bayātī ḥīnā-gerī konān kāse-i laʿlīn-i ḫod-rā pür-ez ḥınnā kerde, be-uṣūl ü āheng in beyt-i rengīn-rā ki *beyt:*
>
> Ez-ḫūn-ı dilem ḥınnā ber-ser-i engüşt
>
> Ḫūn-ı dilem engüşt-nümā şod çi be-cā şod
>
> ḫˇānde, engüşthāy-ı nev-resīde-i dūşīzegān-i çemen-rā reng mī-dād" [7]

Manzumelerin, olayın ilerleyişi üzerinde de etkisi vardır. Eserin sonunda müellif işret meclisine dahil olmak için sınanır ve sınavı şiir okuyarak geçer.

Yukarıda Gülşen-i Hayâl'in konusundan bahsederken hüsn-i ta'lîl ve tevriye sanatlarının özellikle bazı bölümlerde baskın olduğunu söylemiştik. Bu durumun, eserin adında da kendini gösteren 'hayâl' unsuruyla ilgili olduğunu düşünüyoruz.

Mehmed Çavuşoğlu, hüsn-i ta'lîl hakkında şunları söylemektedir: "Divan şairi iki hüneri yeni mazmûn bulmakta, mana yaratmakta çok kullanmıştır: Hüsn-i ta'lîl ve teşbih.", "Yukarıda da dediğim gibi asıl yenilik kimsenin zihnine, hayâline uğramamış bir anlam bulmakta idi ki bu da hüsn-i ta'lîl sanatıyla sağlanıyordu" (Çavuşoğlu 1986: 4). İsrafil Babacan ise aynı konuda "Hüsn-i taʿ lîl sanatı, esasında ibdâ (yaratma) eylemi barındıran en zengin edebî sanattır. Şairin tahayyül kudreti ve şiirin zenginliği önemli bir oranda bu sanat çerçevesinde görülür" demektedir (Babacan 2012: 430). Görüleceği üzere hüsn-i ta'lîl şiirin/nesrin orijinal olmasını temin eden belki de en önemli edebi sanattır.

---

7 "Kına çiçeği, bayati makamında şarkı söyleyip lal taşı gibi kırmızı kasesini kınayla dolduruyor, usulü ve ahengine uyarak bu renkli/latif beyti okuyor ve çimen bakirelerinin yeni-yetme parmaklarını kına sürüyordu: "Gönlümün kanıyla (sevgilimin) parmak uçları kınalandı. Ne güzel işte! Kanım parmakla gösterilecek kadar meşhur oldu".

Gülşen-i Hayâl'de özellikle çiçek tasvirlerinin birçoğunda hüsn-i ta'lîl sanatı kullanılmıştır:

> "Yāsemen, sīne-i sīmīn-i ḫod-rā be-hezār nāz güşāde, nagmehā-yı şehnāz-rā ez-sīne-i kemān şenīden ān kādr şevḳ mī-dāşt ki temām-ı aʿżā-yı ḫod-rā mānend-i güş sūrāḫ sūrāḫ kerde, pīçāpīç mī-gerdīd".[8]

Zaman zaman iki ayrı imajı aynı anda ve aynı kuvvette okuyucunun zihninde canlandırabilmesiyle şaire/yazara büyük olanaklar sağlayan tevriye/iham ise, anlamları katmanlaştırıp zenginleştirmede şairlerin/yazarların sıklıkla yararlandığı bir başka edebî sanattır. Gülşen-i Hayâl'de musiki kavramları ve eser isimleriyle yapılmış tevriyeler/ihamlar önemli bir yer tutar.

> "... be-mesāmiʿ-i sākinān-ı an gulistān mī-resānīd çun hezārān āh u enīneş mī-şenīd, ḫande konān şeb-külāh-i ḫod-rā ber-ser kec nihāde, benagamāt-ı *māhūr* şīve-i raḳḳāṣān-ı ʿAcem mī-nümūde".[9]

> "... Meṭālib ve Meḳāṣıd-rā Mulaḫḫas kerde ..."[10]

Şuara tezkirelerinde bir tenkit terimi olarak kullanılan muhayyel, pürhayâl ve hayâl-engîz kavramlarının eserin üslubunu tavsif etmek için kullanılabileceği kanaatindeyiz.[11]

3. Eserde Geçen Bazı Kavramlar

3.1. Klasik Osmanlı Musikisi, Çiçekler ve Bitkiler İle İlgili İsim ve Kavramlar

Eserin belli bölümlerinde çiçeklerin *sahneye* çıkıp kimi beyitleri belli makamlarda okumaları veya onlar *sahne* alırken belli makamlardaki nağmelerin terennüm edilmesi Gülşen-i Hayâl'e mini bir opera görüntüsü verir. Fakat Mehmed Emin Paşa'nın çiçekler ve beraber anıldıkları makamlar arasında organik bir bağ (*leitmotif*) kurduğundan bahsedemeyiz. Bunlar yukarıda örneğini verdiğimiz tevriye örneğinde (*mahûr*) olduğu gibi, bulunan güzel sebebe uygun ve geçici bir araya gelmelerdir. Aşağıda çiçek ve makam isimleri koyu/bold olarak gösterilmiş, insan ve eser isimleri bölümlerinde de aynı gösterim şekli uygulanmıştır:

---

8 "Yasemin, gümüşten sinesini binlerce naz ile açıyor ve kemanın sinesinden çıkan şehnaz nağmelerinden öylesine zevk alıyordu ki bütün azalarını kulak gibi şerha şerha edip kıvrım kıvrım oluyordu".

9 "Gül bahçesinin sakinleri salkım söğüdün iniltisini o kadar çok işitti ki gülerek gecelik takkelerini başlarına eğri bir şekilde geçiriyorlar ve **mahur makamından nağmelerle/mahur nağmelerle** Acem rakkasları tarzında dans ediyorlardı".

10 "İsteklerini ve maksatlarını özetliyordu". Kelime anlamlarının dışında her üçü de (Metâlib, Makâsıd, Mülahhas) aynı zamanda meşhur kitap isimleridir

11 Söz ile anlam arasında, yaygınlaşmamış ilişkiler kurarak okuyucuyu zihnî faaliyete sevk edip keşif heyecanı yaşatan zekice buluşlarla söylenen şiirlere, hayâl-engîz şiir denir. Benzer şekilde, muhayyel ve pür-hayâl terimleri de aynı amaçla kullanılmıştır (Açıkgöz, 2008: 18).

"Ṭaraf ṭaraf *ḫ̌ānendehā*-yı ʿandelībān-ı ḫōş-elḥān der-*maḳām*-ı *şabā* sürūd künān be-edāy-ı *naġmehā*-yı günāgūn ʿuşşāḳ-ı dil-ḫūn şode-rā vālih ü meftūn kerde..."[12]

"**Sünbül-i** ʿāşık-ı zār be-istimāʿ-i *āheng*-i ʿ*arażbār* āh-ı dil-rā çünān iẓhār nümūd ki āsmānī-reng girifte..."[13]

"Tāc-ḫorūs, çun *nevā*-yı *rehāvī*-rā [4a] ez-*erġanūn* şenīd, mānend-i nev-ʿarūs libās-ı erġuvānī derber kerde..."[14]

"Lāle-i ḫōş-nümā, piyāle be-dest girifte ... in beyt-i *dil-sūz*-rā der-*maḳām*-ı *ʿırāḳ* ḫ̌ānde ve naʿra-i mestāne zede, ez-kerem-i Bārī ʿaṭiyye ḫ̌āste ve eşk-i yāḳūtī ez-dīde riḫte, der-gülşen vaḳt-i eşʿa-pāşī-i nūr-ı ṣabāḥ feyż-i İlāhī yāfte, *beyt*: .... güyān be-*sūz-ı dil* āh-ı ʿāşıḳāne keşīde ve der-*rāh*-ı *Ḥicāz* üftād u ber-ḫāste, dūd-ı dil-rā be-eyvān-ı *Keyvān* resānīde, bā-*refāḳat*-i Şeyḫ Baba Ṭāhir be-mülāḳāt-ı eşrāf-i *Ḥüseynī* ʿazīmet mī-kerd"[15]

"**Gül-i şebbū**, mānend-i zülf-i ʿarūs be-ḫod pīçīde, dīde-i nergis-rā be-sevād-ı in beyt-i *dil-keş* ki *beyt*: .... sürme-i Iṣfahānī mī-keşīd"[16]

"Nergis, be-çeşm-i mukaḥḥal der-*maḳām*-ı *nikrīz terennümāt* mī-kerd"[17]

"'Arʿar, be-libās-ı sebz ḳad nümūd. Gāhī ṣūfī-vār *semāʿ* kerde ve gāhī ez-rūy-ı in niʿmet ber-çemen-ṣuffa edāy-ı ṣalāt-ı dügāne mī-nümūd"[18]

"Ġulāmān-ı reyāḥīn, ṣaf keşīde ve ṭabaḳ ṭabaḳ müşk-i Tātār u Çīn be-dest girifte, rūzī se çehār bār *penç-gāh ḫānendegān*-rā mī-efşāndend"[19]

"**Şaḳāyık-ı nuʿmāniyye**, bā-ḥüsn-i Yūsuf hem-zānū nişeste, nihānī ḫande künān be-*būse* vü kenār yekdiger-rā *muḫayyer* mī-kerdend"[20]

---

12 "Güzel sesli bülbül korosu, bir yana toplaşıp saba makamında şarkılar söyleyip envai çeşit nağmeler icra ederek gönlü kanayan aşıkları hayran ediyordu".

13 "İnleyip ağlayan aşık sümbül, arazbar makamında çalan nağmelerin ahengiyle öyle bir ah çekti ki rengi gömgök oldu". (Burada mavinin matem rengi olduğu hatırlanmalı).

14 "Tachorus çiçeği, orgdan gelen rehavi makamındaki ezgileri duyunca yeni gelin gibi erguvani elbise giydi".

15 "Güzel görünüşlü lale, kadehi eline alarak ırak makamında şu gönül yakan beyti okuyor .... ve sarhoşça nara atıyordu. Kerem sahibi Allah'tan ihsan dileyerek yakut gibi kızıl göz yaşları döküyor, sabah aydınlığının ışık saçtığı vakit İlahi feyiz buluyordu.... bu beyti söyleyerek gönül ateşiyle aşıkane bir ah çekip Hicaz yolunda düşe kalka/hicaz makamında yükselen ve alçalan seslerle yanıp tutuşan gönlünün dumanını Zuhal yıldızının sarayına ulaştırıyor ve Şeyh Baba Tahir'in refakatiyle Hüseyni eşrafıyla görüşmeye gidiyordu".

16 "Şebboy, gelin zülfü gibi kıvrılıyor, şu gönül alıcı beyitin mürekkebinin karasıyla nergisin gözüne Isfahan sürmesi çekiyordu, beyt: ...."

17 "Nergis, sürmeli gözleriyle nikriz makamında terennüm ediyordu".

18 "Dağ servisi yeşil elbisesiyle boy gösterdi. Gâh sufi gibi sema etti, gâh ona bu elbiseyi veren Allah'a çimenlikte şükr edip sabah namazı kıldı".

19 "Reyhan köleleri sıraya diziliyor ve tabak tabak Çin ve Tatar miski alıp günde üç dört kere pençgâh makamında şarkı okuyanlara saçıyorlardı".

"Derviş-i *ney,* der-güşe-i bāġ be-*ḳudüm* [u] *ṭanbūr* çeşm güşāde, ez-inṭiẓār-ı *şanṭūr* be-süz-ı dil āh-ı āteşīn keşide, *beyt:* .... güyān dil-rā ez-ʿalāyıḳ ḫālī ve ez-cihān pehlū tehī nümūde ve çendīn ḥizām-ı bendegī be-*miyān beste*, der-maḳām-ı *ḥüzzām* be-*Meṯnevī-ḫānī* meşġūl mī-geşt"[21]

"'Anber-büy, tāc-ı *zerrīn* be-ser dāşte, ez-*ney*-i sāḳ-ı fūl u zerrīn *mūsiḳār* sāḫte, ez *pes-perde* çünān *mī-nevāḫt* ki güyī berāy-ı *rāḥat-ı ervāḥ nühüfte* ʿabīr-efşānī mī-kerd"[22]

"Bīd-i Mecnūn .... in beyt-i derd-nāk-rā .... mī-ḫ̌ānd ve teb-lerze girifte, çunān mī-lerzīd ki güyā der-ʿarż-ı zelzele-nāk-ı *Nīşābūr* cā girifte"[23]

"Benefşe ez-āvāz-ı ḥazīn-i bülbülān ser-be-girībān kerde, ḳāmet-i ḫod-rā hergiz rāst nemī-tevānest kerd"[24]

3.2. İnsan ve Eser İsimleri

Gülşen-i Hayâl'de klasik edebiyatın birçok unsuru, başta tevriye/iham ve hüsn-i talil olmak üzere, çeşitli edebî sanatlar ve söz oyunları eşliğinde kullanılarak okuyucu hem Farsça'ya hem de bu yerleşmiş kavramlara alıştırılıyor veya zaten bildiği ve ünsiyet ettiği bu kelimeler ve bunların zaten bilinen mazmun ve mefhumlarıyla Fars gramerine daha çabuk ısındırılıyor. İşbu unsurların bir kısmını da peygamber, âlim, filozof ve efsanevî kahraman isimleri ve eser, kitap isimleri teşkil eder.

Eser isimlerinin hem kelime anlamıyla (cins isim) hem de meşhur kitap/eser ismi (özel isim) olarak kullanımı eski bir gelenektir. Genelde sufi meşrep şairler medrese ehlini tenkit ve tariz için bu yola başvururlar:

Hemedan'da tahsili sırasında karşılaştığı gezgin derviş yahut Kalenderî bir gruptan oldukça etkilenen ve bir müddet sonra kitaplarını tek tek atarak onları aramaya başlayan Fahrüddin Irakî bazı kitap isimlerini ve medrese geleneğine ait terimleri -tevriye yoluyla, tarizâne bir şekilde- kullanır: "*Nahv*'i mahv etti; *İşârât*, feşârât doğurdu; *Meâlimü't-Tenzîl*, esrâru't-te'vîle dönüştü..." (Fahrüddin Irakî 2012: 24).

Anadolu sahasında yazılmış ilk 'Türkçe şiir' şerhi olan (telif tarihi 884/1479) Müşkil-Küşâ'da da bu husus, daha şiddetli bir şekilde, görülür:

---

20 "Gelincik çiçeği, Hz. Yusuf'un güzelliğiyle dizdize oturuyor, gizlice gülüşüyor, öpüşüp kucaklaşarak birbirlerini baştan çıkarıyorlardı".

21 "Ney dervişi, bahçenin köşesinde kudüm ve tanbur nağmeleriyle gözünü açıyor, santuru bekleyerek gönül yangınıyla ateşten bir ah çekip şu beyti okuyordu: .... O, gönlünü/içini bu cihanın işleri/ilgilerinden boşaltıyor ve bendelik kemerini beline bağlayıp hüzzam makamında mesnevi okumakla meşgul oluyordu".

22 "Amberbu, altın tacı başına takıp fulya ve fulün sapından musikar yapıyor ve pes perdeden öyle üflüyordu ki sanki ölmüşlerin ruhuna amber saçıyordu".

23 "Salkım söğüt, bu dertli beyti terennüm ediyordu: ... ve sıtmaya tutulup öyle titriyordu ki sanki Nişabur'un sarsıntılı sathındaydı".

24 "Benefşe bülbüllerin hazin avazından dolayı başını önüne eğmişti ve iki büklüm olmuş boyunu bir türlü düzeltemiyordu".

Çün tevfīḳ refīḳ olup tamām oldı bu te'vīlüm, ʿilm-i ḥāle ulaşup kesildi ḳāl ü ḳīlüm. Bu *maʿānī*'den *beyān* olan ma'nā, *bedīʿ* olmaz *Keşşāf*'a[25] ḳalsa. *Daʿvā Muḫtaṣar*[26] *Müfīd*'dür, *Muṭavvel*[27] degül; kelām ehlinüñ *Mantıḳ*'ına *Muʿavvel*[28] degül. *Mufaṣṣal*[29] disem *Miṣbāḥ*'dur,[30] vāżıḥ disem *İżāḥ*'dur.[31] *Miftāḥ*'ı[32] feṭḥ āyetidür, *Hidāye*[33] *Kifāyeti*'dür.[34] Ḥükm-i *Ḳāḍī Ḫān*'dan[35] degül nefāẕı, ḥākim-i ḳażādur anuñ melāẕı. *Mevāḳıf*'dan vāḳıf degül ve mevḳūf-ı *Mevāḳıf*[36] degül. *Naḥv*'e *ṣarf* olmamış ʿömrinde *Zeyd* ü *ʿAmr*'ı,[37] ʿÖmer Rūşenīden'dür ḥāliyā emri (Uyan 2015: 113-114).

Gülşen-i Hayâl'de ise böylesi tarizler yerine yine tevriye/iham ve mümkün mertebe klasik edebiyat ve ilmî geleneğe ait en fazla ismi/kavramı kullanma gayreti ön plandadır. Kullanılan bazı insan ve eser isimleri şöyledir:

"Gerçi ney zerd u żaʿīf u lāġar-ı bī-dest ü pā'st
Çün ʿaṣā-yı Mūsevī der-ḫorden-i ġam ejdehā'st"[38]

---

25 Keşşâf: Meşhur âlim ve dilbilimci Zemahşerî'nin (v. 538/1143) tefsiri. Keşşâf, sufilerin veya rind-meşrep şâirlerin dilinde pejoratif bir deyime de konu olmuştur: "Şerh-i Keşşâf, bir şeyden uzun uzadıya bahisten kinayedir: *Ber-mushaf-ı rûy-ı û nazar kün ey zâhid / Bisyâr me-gûy u şerh-i Keşşâf me-hˇân:* Ey zâhid! Sevgilinin yüzü mushafına bak yeter / Lafı uzatma, bize Keşşâf şerhi okuma!" (Şükun, 1984: 1298).

26 Genellikle tefsir, hadis, fıkıh, kelam gibi alanlara dair yazılmış eserlerin özet halinde kaleme alınması şeklindeki telif türü. Genel isim olmakla birlikte özel isim olarak da kullanılır. Msl. El-Muhtasar: Kudûrî'nin (v. 428/1037) Hanefî fıkhına dair eseri veya El-Muhtasar: İbnü'l-Hacîb'in (v. 646/1249) fıkıh usulüne dair eseri.

27 Sekkâkî'nin 'Miftâhu'l-Ulûm'unun belağatla ilgili bölümü için Hatîb El-Kazvînî'nin kaleme aldığı Telhîsü'l-Miftâh üzerine Taftazânî (v. 792/1390) tarafından yazılan şerh.

28 Mutavvel'in şerhi.

29 Zemahşeri'nin (v. 538/1144) Arap gramerine dair eseri.

30 El-Mutarrizî El-Hârizmî'nin (v. 610/1213) Arap gramerine dair eseri.

31 El-Îzâh: 1) Sekkâkî'nin 'Miftâhul-Ulûm'unun belağatla ilgili bölümünün ihtisarı olarak Arap belağatı teorisyeni Hatîb El-Kazvînî (v. 739/1338) tarafından kaleme alınan 'Et-Telhîs' üzerine yine Kazvînî'nin kendisinin yazdığı şerh mahiyetindeki eseri veya 2) Enderâbî'nin (v. 470/1077) Kur'an ilimlerine ve kıraate dair eseri.

32 Miftâh/Miftâhu'l-Ulûm: Ebû Ya'kûb Es-Sekkâkî'nin (v. 626/1229) Arap grameri ve belağatına dair eseri.

33 Burhâneddin El-Merginânî'nin (v. 593/1197) Hanefî fıkhına dair eseri.

34 Mâtürîdiyye âlimlerinden Nureddin Es-Sâbûnî'nin (v. 580/1184) kelâma dair eseri.

35 Asıl adı Ebü'l-Mehâsin Fahrüddîn Hasen b. Mansûr b. Mahmûd el-Özkendî El-Fergânî (ö. 592/1196) olup Kâdı Hân onun lakabıdır. Meşhur Hanefî fakihidir, 'Fetâvâ'sıyla bilinir.

36 Kadı Adudüddin-i Îcî'nin (v. 756/1355) kelâma dair eseri.

37 Zeyd ü Amr; fıkıh, ilmihal veya gramer kitaplarında bir hükümle ilgili soru-cevap veya açıklamalarda geçen temsilî isimlerdir. 'Filan kes' gibi ifadeler yerine meseley i daha somut bir biçimde belirtmeye yarar. Mesela: "Ebu Hanife'den لا يكلم زيداً دهراً / *Lâ yükellimü Zeyden dehren* diyen yani 'Zeyd ile zaman içinde konuşmayacağım' deyip de bir zaman sınırı tayin etmeyen kimsenin durumu sorulduğunda Ebu Hanife, hüküm vermekte ve müddetini tayin etmekte tevakkuf ederek cevâben 'bilmiyorum' demiştir" (El-Kâfiyeci, 1974: 61).

38 "Ney; soluk benizli, zayıf, elsiz-ayaksız ve çelimsiz olsa da gamları yok etmekte tıpkı Musa'nın asası gibidir".

" 'Arṣa-i ṣaḥrā-yı dünyā ber-serem teng āmede-est
Men zi-**Mecnūn** yek-ḳadem z'in deşt bālā-ter zedem."[39]

"...çend ḳadem pīş nihādem ḳaṣrī dīdem muʿallā-revāḳ ki inşā-kerde-i miʿmārān-ı **Sinimmār**-dāniş ve ṭarḥ-efkende-i muhendisān-ı aṣḥāb-ı bīniş-est."[40]

"Eger **Şeddād ibn ʿĀd** in ḳaṣr-rā mī-dīd ḳuṣūr-ı ādem-rā pür-ḳuṣūr dāniste, **Kisrā** ez-dīden-i eyvān-ı ḫod bī-zār geşte."[41]

"... ve suḫen-sāzī-i mā revnaḳ-şiken-i bezm-i **Ḥüseyn Bayḳarā**'st."[42]

"... der-cevābeş goftem ki **Ebū ʿAlī Sīnā** henūz der-sebaḳ-ḫ̌ānī-i ebced būd ki ẕihn-i ṣā'ib-i men gevher-i ḥikmet-i **Felātūn**-rā ez-baḥr-i fiṭratem ber-āverde..."[43]

"**Faḫru'ddīn** nīz edille-i **İşārāt** ve **Şīfā**-rā be-burhān-ı temānuʿ naḳż kerde."[44]

"Ez-berāy-i iṣbāt-ı Vācib **Mollā Celāl** be-refāḳat-i **Mīrzācān** ez-maḥfil-i **Mīr Ebu'l-Feṯḥ** ber-ḫ̌āste"[45]

"... gāh be-ḳıyās-i iḳtirānī taṣavvurāt-ı **Fārābī**-rā taṣdīḳ ve gāh be-ḳıyās-i istiṣnāyī-i **Meṭālib** ve **Maḳāṣıd**-rā **Mulaḫḫas** kerde."[46]

"... ve ṣāḥib-i **Miftāḥ** ḳufl-ı ḥazā'in-i müşkilāt-ı mesā'il-rā be-**Delā'ilü'l-İʿcāz** bedīʿatü'l-beyān-ı **ʿAbdu'l-Ḳāhir** güşāde. Ve **Seyyid** ve **Saʿde'd-dīn**-rā ez-rūy-i **İcāz Tavżīḥ** ve **Beyān** mī-kerd."[47]

"... ez-behr-i zudūden-i jeng-i şek ez-āyine-i dil se ʿaded rubāʿī inşād ferma tā be-daʿviyet ḥuccet-i sātıʿ ve **Burhān-ı Ḳāṭıʿ** bāşed."[48]

---

39 "Şu dünya sahrası başıma öyle sıkıntılar, gamlar getirdi ki ben bu çölde Mecnun'dan bir adım öne geçtim".

40 "Birkaç adım daha attım ve Sinimmâr gibi bilgili mimarların ve ufku geniş, ileri görüşlü mühendislerin elinden çıkmış yüce bir saray gördüm".

41 "Eğer Şeddâd ibn Âd bu sarayı (kasr'ı) görseydi insan yapımı tüm sarayları (kusûr'u) kusurlu bulurdu. Kisrâ bu sarayı görseydi kendi saraylarından nefret eder hâle gelirdi".

42 "... ve bizim sohbetimiz Hüseyin Baykara meclislerinin güzellik ve renkliliğini bile geride bırakır".

43 "... cevap olarak şöyle dedim: İbn Sina henüz harfleri öğrenirken benim müstakim zihnim fıtratımın deryasından Eflatun'un hikmetinin cevherlerini çıkarıyordu".

44 "Fahrüddin [Râzî] İşârât'ın ve Şifâ'nın delillerini 'temânu' deliliyle çürüttü".

45 "Allah'ın zorunluluğunu varlığını ispat etmek için Molla Celal, Mirzacan eşliğinde Mir ebu'l-Feth'in meclisinden çıktı".

46 "Gah 'iktirânî kıyas'la Farabî'nin tasavvurlarını tasdik ve gah 'istisnaî kıyas'la Metâlib ve Makâsıd'ı özetliyordu". (İktirani kıyas, istisnai kıyas, tasavvur ve tasdik 'mantık' terimleridir).

47 "... ve 'Miftâh' sahibi, meselelerin müşkillerinin hazinelerinin kilidini Abdulkâhir [el-Cürcânî]'nin orjinal ve estetik beyana sahip 'Delâilül-İ'câz'ı ile açıyor ve Seyyid [Şerif Cürcânî] ile Sadeddin [Taftazanî]'yi 'îcâz' yönünden anlatıp açıklıyordu (tavzîh, beyân)".

48 "... gönül aynasından şüphe pasını silmemiz için üç aded rubai söyle ki iddian [kuru dava/iddia olmaktan çıkıp] yüce ve kesin bir delile [Burhân-ı Kâtı'] sahip olsun".

KAYNAKÇA

AÇIKGÖZ, Nâmık,- (2008), "Klâsik Türk Şiiri Tenkid Terimi Olarak 'Muhayyel', 'Pür-hayâl' ve 'Hayâl-engîz", **38. ICANAS Edebiyat Bilimi Sorunları ve Çözümleri**, C.1: 13-20, Ankara.

AYVANSARÂYÎ, Hüseyin (1978), **Vefeyât-ı Selâtîn ve Meşâhîr-i Ricâl**, (haz. Fahri Ç. Derin), İstanbul Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul.

BABACAN, İsrafil (2012), "Bâkî'nin Gazellerinde Hüsn-i Ta'lîl Sanatı", **Turkish Studies Vol.** 7/3 Summer: 429-440, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

BEYDİLLİ, Kemal (2003), "Mehmed Emin Paşa Yağlıkçızade", **İslam Ansiklopedisi**, C.28: 464-465

BURSALI MEHMED TAHİR,(2000), **Osmanlı Müellifleri.** Cilt 2, Bizim Büro Basımevi, Ankara.

ÇALIŞKAN, Muharrem Saffet, (2000), ***Enverî Sadullah Efendi ve Tarihinin I. Cildi'nin Metin ve Tahlili,*** (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

ÇAVUŞOĞLU, Mehmed,(1986), "Divan Şiiri", **Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı II**, Sayı 415-417: 1-16.

EL-KÂFİYECI (1974), **Kitâbü't-Teysîr Fî-Kavâidi 'İlmi't-Tefsîr,** (çev. ve haz. İsmail Cerrahoğlu), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara.

FATİN, DÂVÛD, **"Hâtimetü'l-Eş'âr",** (Haz. Ömer Çiftçi), *http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10736,metinpdf.pdf?0*, (09.07.2015).

IRAKÎ, Fahrüddin, (2012), Lemaât: Aşk Metafiziği, (çev. ve haz. Ercan Alkan), Hayykitap, İstanbul.

MİROĞLU, İsmet, (1984), "Hindistan Hakkında XVIII. Yüzyılda Yazılmış Küçük Bir Eser", **Türk Dili,** Sayı 34: 539-554.

ÖNDER, Murat (2006). *Şefkat ve Tezkire-i Şu'arası*, (Basılmamış YL Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

SAİB-İ TEBRÎZÎ, "Dîvân-ı Eş'âr", *http://ganjoor.net/saeb/divan-saeb/*, (29.07.2015).

SÜREYYA, Mehmed, (1996), **Sicill-i Osmanî,** (haz. Nuri Akbayar, çev. Seyit Ali Kahraman), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

ŞÜKUN, Ziya (1984). **Gencine-i Güftar Ferheng-i Ziya: Farsça-Türkçe Lügat**, Cilt: 1-3, MEB Yayınları, İstanbul.

TUMAN, Mehmed Nâil (2001), **Tuhfe-i Nâilî,** (haz. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatcı), Bizim Büro Yayınları, Ankara.

UYAN, Ömer (2015). **Ömer Rûşenî'nin Bir Tercî-bendi'nin Şerhi: Müşkil-Küşâ (İnceleme-Açıklamalı Metin-Tasavvufî Kavramlar Sözlüğü),** (Basılmamış YL Tezi), Paü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

VÂSIF, Ahmed Efendi (1243), **Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâyıku'l-Ahbâr**, Bulak Matbaası, Kahire.